

SIFATLARIN İSİM TAMLAMALARI İLE KULLANIŞI ÜZERİNE

PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ

Dilimiz, Cumhuriyetten sonra kelime hazinesindeki Türkçeleşme, cümle yapısındaki kısalma, Türkçenin kurallarına bağlanma ve anlaşılabilirlik kazanma açısından elbette büyük bir yol almıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrindeki Türkçe bilinçsizliğine karşı duyulan tepki ve dil inkılabının getirdiği temel değerler sayesinde aşılanmış olan ana dili ve Türkçe sevgisi de olumlu ve kıvanç verici gelişmelerdir. Ancak, *Türk Dili* dergisinin Eylül 1993 sayısındaki "*Bilinçli Dil Sevgisi*" başlıklı yazımızda ele aldığımız konu dolayısıyla belirttiğimiz gibi, bu sevginin Türkçeyi kullanırken onun yapı ve işleyişine özen gösterecek kadar bilinçli olması, dolayısıyla da bilgiye dayanması gerekir.

Bu gün aydınlarımızda ve gençlerimizde zaman zaman, dil sevgisine dayanılarak yapıldığına inandığımız bazı önemli yanlışlar gözümüze ilişmektedir. Dildeki yazım kurallarının ve kelimelerin ses değerlerinin iyi bilinmemesinden kaynaklanan çeşitli imlâ ve telâffuz dediğimiz söyleyiş yanlışları arasında cümle kuruluşu ile ilgili olanlar da vardır. Sayıları da az değildir.

Bilindiği gibi dil, düşüncenin en iyi anlatım aracıdır ve dil ile düşünce arasında sıkı bir bağlantı vardır. Dil ile düşünce arasındaki bu sıkı bağlantıyı da dilin kuralları ayarlamaktadır. Eğer bu kurallar yanlış kullanılır ise, zamanla dil ile düşünce arasındaki sağlıklı bağ gevşemeye uğrar ve dil anlatım gücü bakımından dolgunluğunu kaybederek hem cılızlaşır hem de yozlaşmaya yüz tutar. Ayrıca, dil, kişiler ve toplumun bütün fertleri arasında ortak anlaşmayı sağlayan kutsal bir sosyal kurumumuzdur; en değerli kültür hazinemizdir. Türk toplumunun geleceğe doğru uzanan gelişmesinde sağlıklı bir yol alabilmesi de bu kültür hazinesinin yapı ve işleyişine gösterilecek özene bağlıdır. Bu bakımdan orada görülen yanlışlık ve aksaklıkların zaman içinde yaygınlaşmasını önlemek, başta dilciler olmak üzere, eli kâlem tutan bütün aydınlarımıza düşen bir görevdir. Bu konuda yazılan yazılar için de birbirimizi hoşgörü ile karşılamalıyız. Çünkü, amaç, Türk dilidir.

İşte biz de bu düşünce ile konuşmalarda, mektuplarda, yazılı ve sözlü çeşitli basın organlarında sık sık rastladığımız bir aksaklığa, sıfatların isim tamlamaları ve unvan grupları ile kullanılmasına işaret etmek istiyoruz. Önce, gazetelerden aktardığımız ve yaygınlığı dolayısıyla yerlerini ayrıca belirtmeyi gerekli bulmadığımız birkaç örnek gösterelim:

16 Sıfatların İsim Tamlamaları İle Kullanışı Üzerine

“Bağdat’ta bulunan *İçişleri eski Bakanı Sezgin*’le görüşen Saddam...”;
“*Millî Eğitim eski Bakanı Anap Genel Başkan Yardımcısı Avni Akyol*...”;
“*Sağlık eski Bakanı Halil Şıvgın*, bu konuda yapılan eleştiriler üzerinde durdu.” Bunlara “*Millî Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim eski Genel Müdürü*”,
“*Millî Güvenlik Kurulu eski Müsteşarı*”, “*Genelkurmay eski Başkanı*”,
“*Devlet Plânlama Teşkilâtı Sosyal Plânlama Dairesi yeni Başkanı*” vb. örnekleri de katabiliriz.

Sıfatların unvan gruplarındaki kullanılışı için de zarf üzerindeki adreslerde, davet mektuplarında ve konuşmalardaki hitap cümlelerinde sık sık gözümüze ilişen *Doç Dr. sayın Ahmet Çavlı; Prof. Dr. sayın Hikmet Sayar* türünden örnekler sıralanabilir.

Bu örneklerle dikkat edilecek olursa, isim tamlaması veya unvan grubu biçimindeki isimler ortadan bölünerek araya birer sıfat yerleştirilmiştir. Bu tamlamalar içinde yer alan *eski, yeni, sayın* gibi sıfatların kullanılış yerleri Türk dilinin kurallarına aykırıdır; dolayısıyla da yanlıştır. Nedenine gelince: Bunu, Türkçede, bu nitelikteki kelime gruplarının nasıl yapıldığını ve özelliklerinin neler olduğunu belirtmekle açıklayabiliriz:

Yukarıda verdiğimiz örneklerin birinci türünde yani “*İçişleri eski Bakanı İsmet Sezgin*...” vb. örneklerde, kelimelerin gramerdeki görevleri açısından bir ayrımını yaparsak, buradaki *İçişleri Bakanı* belirsiz bir isim tamlamasıdır. *Eski* kelimesi bu ismi niteleyen bir sıfattır. “*İçişleri eski Bakanı*” söz grubu da tümüyle kendinden sonra gelen ismin, söz gelişi *İsmet Sezgin*’in bir sıfatı olarak kullanılmıştır.

Türkçede belirli ve belirsiz isim tamlaması olmak üzere iki türlü isim tamlaması vardır. Şimdi kısaca bunların özelliklerine işaret edelim:

1- Bunlardan *belirli isim tamlaması*, iki veya daha çok ismin ilgi bağı ile birbirine bağlanması ve bu bağı göstermek üzere tamlayan niteliğindeki birinci ismin ilgi hali (genetivus) eki *-İn / nİN*, tamlanan niteliğindeki ikinci ismin de teklik ve çokluk *-İ / -LERi* iyelik (possessivum) ekleri alması ile oluşturulur: *Ankara’nın havası, kardeşimin çantası, evin kapısı, elbisenin düğmeleri, duvarların rengi* gibi. Bu tür tamlamalarda, birinci isim ikinci ismi geçici olarak tamamlayan, bir bakıma, onu ilgi bağı ile niteleyen bir isim durumundadır. Bu grup içindeki asıl isim, tamlanmış olan ikinci isimdir. *Ankara’nın havası* dediğimiz zaman da asıl isim olan kelime *hava*’dır. *Ankara, hava* ismini geçici bir ilgi bağı ile niteleyen veya tamamlayan bir ögedir. Yani aslı unsur değildir. Bu bakımdan belirli isim tamlamalarında iki isim arasında bir veya daha fazla sıfat getirmek mümkündür: *Ankara’nın sıcak havası*;

Ankara'nın üç yıl önceki kirli, boğucu havası; kardeşimin yeni çantası; arkadaşımın pırıl pırıl yeni rugan ayakkabısı gibi. Belirli isim tamlaması, birden fazla tamlamayı içine alan zincirleme isim tamlaması biçiminde de olabilir: Arkadaşımın kızının doğum yıldönümü gibi.

2- İkincisi *belirsiz isim* tamlamasıdır. Bu türlü tamlama da yine iki veya daha çok ismin yanyana getirilmesi ile oluşturulur. Yalnızca iki isimden oluşan tamlama basit tamlama, ikiden çok isimden oluşan tamlama da zincirleme tamlama adını alır: *İstanbul Belediyesi veya İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü; Kütahya Valiliği veya Kütahya Valiliği Emniyet Teşkilâtı* gibi.

Belirsiz isim tamlamalarının yukarıda açıkladığımız belirli isim tamlamalarından ayrılan yanı, bu tür tamlamalarda belirten niteliğindeki birinci ismin hiçbir ek almaması ve yalnız belirtilen niteliğindeki ikinci ismin bir *-İ* veya *-LERİ* iyelik eki almış olmasıdır. *Bahçe duvarı, vişne reçeli, ayva kompostosu, ders saati, okul çantası, Amasya elması, Toros dağları, çocuk elbiseleri* gibi. Bu türlü tamlamalarda, ikinci isim, yani tamlanan isim, birinci isme yani tamlayan isme, belirli isim tamlamasında olduğu gibi geçici bir ilgi bağı ile değil, kalıcı bir iyelik bağı ile bağlanmıştır. Bu bakımdan iki isim birbirinin ayrılmaz birer parçası durumundadır. Bu birleşme ile aralarında iyelik bağı bulunan ve yeni bir kavrama karşılık olan yeni bir isim türetilmiş olur. Bu nedenle de belirsiz isim tamlamaları birleşik kelime niteliğindedir. Söz gelişi *okul çantası* dediğimiz zaman bu artık ne *okuldur* ne de sadece herhangi bir *çanta*'dır. "Okula ait, okulla ilişkili" bir çantadır. Kavram bakımından verdiği anlam budur. Böyle olunca, bu türlü tamlamalar da *kitap, ağaç, kapı, pencere* gibi birer isim hükmündedir. Yalnız, bunlardan ayrılan yanı birleşik bir isim oluşlarıdır. Bu nedenle herhangi bir sıfatla nitelendikleri takdirde, sıfat iki isim arasına giremez. Her zaman birleşik ismin veya tamlamanın başına gelir. Eğer biz *vişne reçeli*'nin *mayhoş* olduğunu belirtmek istersek, *mayhoş vişne reçeli* yerine *vişne mayhoş reçeli* diyebilir miyiz? Elbette diyemeyiz. Dediğimiz ve yazdığımız takdirde, gözü ve kulağı tırmalayan bir yanlışlık yapmış oluruz. Aynı tırmalama söz gelişi *Toros yüksek dağları, Amasya kırmızı elması, ders uzun saati* gibi söyleyişlerde de göze çarpar. Çünkü bu söyleyiş ve yazılışlar Türkçenin gramer yapsına aykırı düşmektedir. Bunların doğru şekilleri, *yüksek Toros dağları, kırmızı Amasya elması* ve *uzun ders saati*'dir. Durum böyle olunca, yukarıda yazımıza başlarken işaret ettiğimiz *İçişleri eski Bakanı, Devlet Plânlama Teşkilâtı Sosyal Plânlama Dairesi yeni Başkanı, Doç. Dr. Sayın Ahmet Çevik, Prof. Dr. Sayın Hikmet Sayar* gibi söyleyiş ve yazılışların da yanlışlığı ortadadır. Yukarıda belirtildiği üzere, *İçişleri Bakanı, Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarı, Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürü* biçimindeki kelime

grupları da birbirine sürekli iyelik bağı ile bağlanmış müstakil isim niteliğindedir. Dolayısıyla isimleri oluşturan parçalar birbirinden ayrılmaz. O halde, bu isimleri nitelemek için kullanılan sıfatların da basit ya da zincirleme isim tamlaması niteliğindeki bu grupların içinde değil, önünde yani başında yer alması gerekir. Bu durumda doğru söyleyiş ve yazılışların da *İçişleri eski Bakanı değil, eski İçişleri Bakanı* vb.; *Prof. Dr. sayın Hikmet Sayar* değil, *sayın Prof. Dr. Hikmet Sayar* vb. şekillerde olması lâzım geliyor.

Dilimizin yapı ve işleyişi ile ilgili bu özelliği, 60 milyon Türk halkına, Türkçeyi kullanmada hepimize öncülük etmesi gereken basınıımızın değerli mensupları aracılığı ile ve saygılarımızla sunuyoruz.

İNANMAK NE GÜZEL

İnanmak ne güzel
Duygunun, düşüncenin,
İyiliğin, güzelliğin,
Şiirin
Büyük sevgilerde
Yoğrulduğuna?

İnanmak ne güzel
Yaratanın
Almadan veren,
Bütün yarattıklarını
Seven
Tanrı olduğuna?

İnanmak ne güzel,
İnanmak ne güzel!

COŞKUN ERTEPİNAR